

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПОВІТРЯНИХ СІЛ імені ІВАНА КОЖЕДУБА

**ЗАСТОСУВАННЯ
ЕЛЕКТРИЧНИХ ВИМІРЮВАНЬ
ЗАСОБАМИ ВИМІРЮВАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ
В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ АТО**

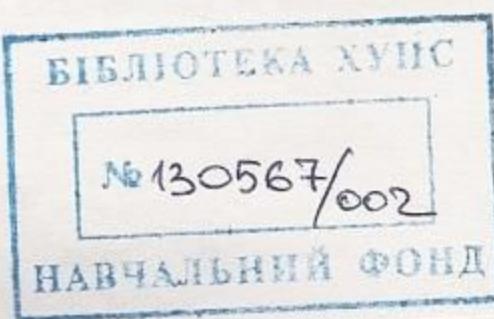
Харків
2018

389.1
3-36

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПОВІТРЯНИХ СІЛ імені ІВАНА КОЖЕДУБА

ЗАСТОСУВАННЯ
ЕЛЕКТРИЧНИХ ВИМІРЮВАНЬ
ЗАСОБАМИ ВИМІРЮВАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ
В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ АТО

Навчальний посібник

A 0 8 6 5 6 7

Харків

2018

УДК 389.1:621.317.79 (075.8)
ББК 34.30.10 я 7
3-36

Рекомендовано до друку вченю радою
Харківського національного університету
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба
(протокол № 22 від 30.12.16)

Автори: В. Б. Кононов (розд. 1, 4); А. М. Науменко (розд. 5, 6);
О. В. Коваль (розд. 3); В. Ю. Запека (розд. 7); І. І. Кондрашова
(розд. 2).

Рецензенти: А. В. Гадайчук, професор, доктор технічних наук;
С. І. Кондрашов, професор, доктор технічних наук.

Застосування електричних вимірювань засобами
3-36 вимірювальної техніки в умовах проведення АТО: навч. посіб.
/ В. Б. Кононов, А. М. Науменко, О. В. Коваль та ін. – Х.:
ХНУПС, 2018 – 392 с.

У навчальному посібнику викладені основи теоретичних положень, що необхідні при вивченні дисципліни «Основи метрології та електричних вимірювань», а також особливості метрологічного забезпечення озброєння та військової техніки в умовах проведення АТО.

Призначений для підготовки дипломованих фахівців зі спеціальності 152 «Метрологія та інформаційно-вимірювальна техніка» та інших спеціальностей, які вивчають курс «Основи метрології» відповідно до вимог освітньо-професійних програм. Може бути корисним курсантам і студентам інших технічних спеціальностей, а також інженерно-технічним працівникам і аспірантам.

УДК 389.1:621.317.79 (075.8)
ББК 34.30.10 я 7

© Кононов В. Б., Науменко А. М., Коваль О. В.,
Запека В. Ю., Кондрашова І. І., 2018
©Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, 2018

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК ОСНОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	9
ПЕРЕДМОВА.....	10
ВСТУП.....	12
Розділ 1. РОЗВИТОК МЕТРОЛОГІЇ ЯК НАУКИ ПРО ВИМІРЮВАННЯ.....	14
1.1. Місце метрології у розвитку сучасної техніки, що використовується при проведенні АТО.....	14
1.2. Предмет, основні завдання та місце дисципліни «Основи метрології та електричних вимірювань» у системі підготовки фахівців.....	18
1.3. Роль метрології та вимірювальної техніки у військовій справі, особливості їх застосування в умовах проведення АТО....	19
1.4. Довідка з історії розвитку метрології.....	21
Розділ 2. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО ВИМІРЮВАННЯ ТА ЗАСОБИ ВИМІРЮВАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ.....	28
2.1. Основні терміни і визначення в галузі метрології та метрологічного забезпечення.....	28
2.2. Система фізичних величин	32
2.3. Система одиниць вимірювань.....	34
2.4. Процес вимірювання.....	38
2.5. Вибір фізичної моделі об'єкта вимірювання.....	42
2.6. Вимірювальні сигнали.....	45
2.7. Процедура вимірювання та вимірювальні операції	46
Контрольні питання.....	46
Розділ 3. МЕТОДИ ВИМІРЮВАНЬ.....	47
3.1. Різновиди вимірювань.....	47
3.2. Класифікація вимірювань.....	48
3.3. Різновиди методів прямих вимірювань	56
3.4. Класифікація методів порівняння.....	57
3.4.1. Метод зіставлення.....	57
3.4.2. Метод одного збігу.....	58
3.4.3. Метод подвійного збігу.....	60
3.4.4. Диференціальний метод.....	61
3.4.5. Метод зрівноважування з регульованою мірою	61
3.4.6. Метод заміщення.....	63
Контрольні питання.....	64

Розділ 4. ОСНОВИ ТЕОРІЇ ПОХИБОК ВИМІРЮВАНЬ.....	65
4.1. Поганки вимірювань та їх класифікація.....	65
4.2. Різновиди похибок вимірювань за джерелом виникнення.....	66
4.3. Різновиди похибок вимірювань за закономірністю їх змінювання.....	68
4.4. Форми (способи) відображення кількісних характеристик похибок вимірювань.....	72
4.5. Показники якості вимірювань. Невизначеність вимірювань.....	74
4.6. Поняття й області використання ймовірнісних і статистичних характеристик похибок вимірювань.....	76
4.7. Ймовірнісні характеристики результатів і похибок вимірювань.....	78
4.8. Статистичні оцінки характеристик вимірювань.....	92
4.9. Виявлення грубих результатів вимірювань.....	98
4.10. Методи вилучення систематичних похибок з результатів вимірювань.....	100
4.11. Методи підсумування похибок вимірювань.....	104
4.12. Визначення сумарної систематичної похибки вимірювань.....	105
4.13. Визначення сумарної випадкової похибки вимірювань	109
4.14. Визначення повної похибки прямих багаторазових вимірювань.....	114
4.15. Перевірка гіпотези про вид функції щільності розподілу результатів вимірювань.....	116
4.16. Нормування характеристик похибок вимірювань.....	122
4.17. Форми подання результатів вимірювань.....	124
Контрольні питання.....	126
Розділ 5. ЗАСОБИ ВИМІРЮВАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ ТА ЇХ ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ.....	128
5.1. Визначення і різновиди засобів вимірювальної техніки, що можуть бути використані при проведенні АТО.....	128
5.2. Різновиди ЗВТ за функціональним призначенням.....	129
5.3. Різновиди ЗВТ за метрологічним призначенням.....	134
5.4. Класифікація вимірювальних приладів.....	136
5.5. Визначення, суть, мета і завдання нормування метрологічних характеристик засобів вимірювальної техніки.....	138

5.6.	Нормовані метрологічні характеристики засобів вимірюальної техніки, призначені для визначення результату вимірювання.....	141
5.7.	Класи точності засобів вимірюальної техніки.....	145
5.8.	Експлуатаційні характеристики засобів вимірюальної техніки.....	153
Контрольні питання.....		156
Розділ 6. АНАЛОГОВІ ЗАСОБИ ВИМІРЮВАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ...		158
6.1.	Загальні відомості про аналогові вимірюальні прилади...	158
6.2.	Масштабні вимірюальні перетворювачі.....	160
6.3.	Електромеханічні вимірюальні прилади.....	168
6.3.1.	Магнітоелектричні прилади.....	172
6.3.1.1.	Магнітоелектричні механізми.....	172
6.3.1.2.	Магнітоелектричні амперметри та вольтметри.....	175
6.3.1.3.	Магнітоелектричні гальванометри.....	178
6.3.2.	Електромагнітні прилади.....	179
6.3.3.	Електродинамічні прилади.....	183
6.3.4.	Феродинамічні прилади.....	187
6.3.5.	Електростатичні прилади.....	188
6.4.	Логометричні вимірюальні механізми.....	190
6.5.	Вимірювання постійних напруг і струмів.....	193
6.5.1.	Методи вимірювань.....	193
6.5.2.	Фотогальванометричні автокомпенсатори.....	201
6.5.3.	Потенціометри постійного струму.....	204
6.5.4.	Фотогальванометричні компенсаційні вимірюальні прилади.....	207
6.6.	Засоби вимірювання змінних напруг і струмів	210
6.6.1.	Магнітоелектричні вимірюальні прилади з перетворювачами.....	210
6.6.2.	Потенціометри змінного струму.....	217
6.6.3.	Термоелектричні компаратори.....	218
6.6.4.	Електронні вольтметри.....	221
6.6.4.1.	Електронні вольтметри постійної напруги.....	221
6.6.4.2.	Електронні вольтметри змінної напруги.....	222
6.6.4.3.	Селективні вольтметри.....	229
6.6.4.4.	Імпульсні вольтметри.....	231

6.7.	Методи та засоби вимірювань зосереджених параметрів електричних кіл.....	233
6.7.1.	Вимірювання активного опору методом безпосередньої оцінки.....	233
6.7.2.	Вимірювання активного опору методом порівняння.....	238
6.7.3.	Мости змінного струму.....	241
6.7.4.	Вимірювачі добротності.....	246
6.7.5.	Вимірювачі опору заземлення.....	248
6.7.6.	Особливості вимірювання великих опорів.....	250
6.8.	Електронні аналогові осцилографи.....	253
6.8.1.	Електрояно-променеві осцилографи реального часу.....	255
6.8.2.	Основні методи осцилографічних вимірювань.....	261
6.8.2.1.	Осцилографічні розгортки.....	261
6.8.2.2.	Осцилографічний метод вимірювання інтервалу часу.....	262
6.8.2.3.	Осцилографічний метод вимірювання частоти.....	264
6.9.	Методи та засоби вимірювання потужності.....	265
6.9.1	Загальні відомості.....	265
6.9.2.	Вимірювання потужності постійного і однофазного змінного струму промислової частоти.....	268
6.9.3.	Вимірювання реактивної потужності в трифазних колах.....	274
6.10.	Вимірювання електричної енергії.....	275
6.10.1.	Загальні відомості.....	275
6.10.2.	Вимірювання електричної енергії промислової частоти.....	276
6.10.3.	Вимірювання частоти електричних коливань.....	285
6.10.4.	Вимірювання зсуву фаз.....	288
	Контрольні питання.....	291
	Розділ 7. ЦИФРОВІ ЗАСОБИ ВИМІРЮВАНЬ.....	293
7.1.	Особливості цифрових вимірювальних приладів.....	293
7.2.	Визначення та узагальнена структурна схема цифрових вимірювальних приладів.....	301
7.3.	Операції аналого-цифрового перетворення.....	302
7.4.	Цифрові методи вимірювання напруги.....	306
7.4.1.	Цифрові вольтметри постійної напруги.....	306
7.4.1.1.	Цифрові вольтметри постійної напруги з час-імпульсним перетворенням.....	306

7.4.1.2. Цифрові вольтметри постійної напруги з частотним перетворенням.....	315
7.4.1.3. Цифрові вольтметри постійної напруги з кодоімпульсним перетворенням.....	320
7.5. Цифрові вольтметри змінної напруги. Універсальні цифрові вольтметри.....	322
7.6. Цифрові методи вимірювання частоти та періоду.....	325
Контрольні питання.....	329
Розділ 8. МЕТА І ЗМІСТ МЕТРОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОЗБРОЄННЯ ТА ВІЙСЬКОВОЇ ТЕХНІКИ В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ АТО.....	331
8.1. Основні положення.....	331
8.2. Керівні документи з метрологічного забезпечення в умовах проведення АТО.....	334
8.3. Організація експлуатації засобів вимірювальної техніки в умовах проведення АТО.....	335
8.3.1. Прийом та особливості обліку вимірювальної техніки при проведенні АТО.....	335
8.3.2. Технічне обслуговування вимірювальної техніки в умовах проведення АТО.....	337
8.3.3. Зберігання і транспортування вимірювальної техніки в умовах проведення АТО.....	339
8.4. Основні положення Закону України «Про метрологію та метрологічну діяльність».....	339
8.5. Метрологічна служба в Збройних Силах України. Визначення, мета, завдання та зміст метрологічного забезпечення в Збройних Силах України та при проведенні АТО.....	346
8.5.1. Національна метрологічна служба	346
8.5.2. Організація метрологічного забезпечення Збройних Сил України при проведенні АТО.....	349
Контрольні питання.....	355
ДОДАТКИ.....	356
Додаток 1. Похідні одиниці вимірювань системи SI.....	356
Додаток 2. Позасистемні одиниці вимірювань, що допускаються до використання поряд з одиницями системи SI.....	361

Додаток 3. Множники і префікси для утворення десяткових кратних і часткових одиниць фізичних величин.....	363
Додаток 4. Інтегральна функція нормованого нормальногорозподілу (або таблиця інтеграла ймовірностей).....	364
Додаток 5. Диференціальна функція (або функція щільності ймовірностей) нормованого нормального розподілу	369
Додаток 6. Розподіл Стьюдента.....	371
Додаток 7. Інтегральна функція χ^2 (розподіл Пірсона).....	372
Додаток 8. Значення α -процентних точок розподілу показника (статистики) d	374
Додаток 9. Значення t і P , що відповідають різним значенням n і α (або значення P для обчислення $Z_{n/2}$).....	375
Додаток 10. Значення параметра t_r для різних значень величин n і α (або P).....	376
Додаток 11. Засоби вимірювань електронні.....	378
ЛІТЕРАТУРА.....	387

